

JUMALA POJAD JA PÜHAD NEITSID

22. Tuult ja sadu tekitavate taevataadi laste (vt. § 21 ja 33) kõrval esineb veel eriline termin: jumala pojad = jumal puogad (lt dieva dēli ‘Gottes Söhne, als Personifikation der Himmeißerscheinungen ...mythologische Personen, scherzhaft auch Zigeuner’ ME, sub dievs). Kuna Jumalapoeg ainsuses väljendab ühtlasi ka ristiusu Kristust (Kr 18, V 155), siis jumala pojad mitmuses figureerivad peaaegu ainult nimena, mida olevat küll ja küll kuulnud, osalt jutustusis, veel enam aga NB läti laules, ilma et ligemalt mäletetaks kuuldut restaureerida (Sr, Kr, Pr, V). Tegelikult jumala pojad kuuluvadki üleni ja otsani läti müto- loogiasse, kus neile on otsitud vasteid küll Indias, küll Greeka dioskuures jne. (Lautenbach, Очерки I 160 jj.; vrld. ka Šm, LM 8; Šm, LPT 26; Šm, LAR V 220; K. Rēpss, KV 1921, Nr. 8— 9, lhk. 53.) ja kus hiljuti nii moodne natuurmütoloogide “sümbolitamine” on näind neis küll koidu- ja ehatähe (W. Mannhardt), küll pilvede (A. Bielenstein), küll valguse (L. Bērziņš) jne. kehastusi (Šm, LM 13—14.), mis meid liivi seisukohalt suurt ei huvita (Jumala poegel läti rahvalaules, kindlat arvu ei ole; vahel neid on ainult üks või kaks; ühes laulus jumalal on neli poega: Mihkel, Andres, Peeter ja Paavel (LD 33734, 2), sageli nimetetakse ka Jaani Jumala pojaks (LD 32902/9), mis kõik viitab silmatorkavale ristiusu mõjule (vrld. Šm, LM 14), — raske ongi veenvalt väita, kuipalju siin laulude piltlikus luulekõnes peitub üldse jälgi mingist paganusaja läti mütoloogilisest mõistest.). Läti keelest tõlgitud on ms. ka järgnev rahvalaul, kus figureerivad jumala pojad.

Külaneitsi aset teeb,
kutsub mind kõrva magama.
Ma ei lähe sulle kõrva:
sul on must palak.
Mul endal on saarepuust paat,
mis mere pääl hõljub ja kiigub.
Saarine paat kergesti ujub —
sada penikoormat ööga.
Mina nägin Saksamaal
kolm neitsit töötamas:
üks kudas, üks ketras,
üks keris taas siidi.
Anna, ema, mulle see tütar,
kes seda siidi keris.
Kui sa ei anna seda tütart,
siis ma suren (mure kätte) ära.
(Kui ma olen surnud mure kätte,
kuhu te mind matate?)
Matke mind siis roosiaida,
sinna roosijuurte (~ lehtede) alla.
(Hommikul tulevad siis külaneitsid,

küll need selle kalmu ehivad.)
 Pärast üheksat aastat
 sääl kasvas üles kähar pärn,
 sääl kasvas üles kähar pärn,
 üheksa ilusa haruga (~ oksaga).
 Igal (pühapäeva) hommikul külaneitsid
 läksid sinna (~ tulid selle pärna juurde) ennast ehtima.
 Murdke, neitsid, mis teie tahate —
 latvu üksi ärge murdke:
 las jääda need ladvad,
 las jääda pisikeste lindude magamiskohaks.
 (Hommikul) ratsutasid manu jumala pojad,
 murdsid ladva (d) ära.
 Nemad murdsid ladva (d) ära
 ja viisid Maarja-ema pühakotta.
 Viisid Maarja pühakotta,
 panid Maarja-ema hälli.
 Maarja-ema nuttes hällitas:
 need pole sugugi pärna ladvad,
 need on poisi hinge tükid,
 need on poisi hinge tükid,
 kes suri ära mure kätte!

LF I Pr 36 — vt. LD 33625; Lautenbach, Очерки I 32—42. Pääle esitet laulu jumala poeg figureerib veel laulus LF I Kr 52 (vt. § 25).

23. Ühenduses jumala poegega nimetetakse mõnikord ka pühi neitseid = pivad ~ svātōd neitsōd (L, Pr, V), keda samastetakse maarjaneitsitega (L, V — vt. § 78), kes peavad veehaldjaina merepõhjas oma pulmi (L 14 = S. 25, vt. § 65) ja kellede jaoks pannakse jõulu, vana-aasta ja kolmekuninga õhtuti lauale põleva küündla manu saia, liha, võid usus, et sel ajal jumala inglid, pühad neitsid ja maarjaneitsid tulevad kah meid külastama (V). — Nagu jumala pojad nii ka pühad neitsid on Liivis. värske laen Lätist, kus neid sääligi peetakse nooreks mütoloogiliseks mõisteks, mis pole suutnud põrmugi koduneda rahvalaules ja mille lätikeelne nimigi svetā meitas on moodustet noortest laensõnust (svēts <vene святой, meita < keskkõrgesaksa meit) (Šm, LM 15. Läti rahvalaules “Svēta meita” on noteeritud ainult ühes dainas (LD 1226), kus kujutellakse teda vastsündind lapse saatuse määräjana, s.t. läti kuulsa Laima ehk õnneema osas, kes teatavasti on seginend alatasa katoliku Maarjaga (vt. § 75) ja tuletab vägisi meelde katoliiklastegi “püha neitsit”).

Sisuliselt läti pühad neitsid on õige ebamäärased ja hajuvad laiali mitmes tähendussuunas. Juba Lange oma sõnaraamatus (I 555) tähendab, et pühad neitsid teenivad (Lätis teatavasti surnute haldja osas esinevat) maaema, on nii siis maaema tüdrukuid. Vanem Stender jätkab, et nad teevad õiti igasugu töid ka neid hooldavaile inimesile (Šm, LM 15.). Mõnikord pühad

neitsid esinevad pahaloomulisina ja seginevad kuradiga, vahetades või varastades vastsündind lapsi (JKr VI 33 jj. — vrld. S. 106—108.). Enamasti aga kujutellakse neid häätahtlikkena ja identifitseeritakse Lätis samuti kui Liivis merehaldjate hulka kuuluvate maarjaneitsitega (vt. § 59, 78), lastes ka neid karjatada siniseid merelehmi (vt. § 66) (JKr. VI 33 (NB teade põlvneeb Windaust!) > LP VII 641, 13.). Tihti läti püha neitsi asub ahjutaguseis tuleasemeil, mispärast hoidutakse valamast sinna tulist vett, et mitte kõrvetada püha neitsi pääd (JKr VI 32; LP VII 329 (13)).

Õige sagedasti austetakse Lätis püha neitsi nimega ka seintes nãrivat ja tiksutelevat koid (Annobium pertinax L), kelle kohta öeldakse muude nimetuste hulgas ka “püha neitsi ketrab tik tik tik” (Austrums 1893 I 190; MVM V 458; JKr IV 16, Nr. 6; JKr VI 32; LP V 199—200.) ja kelle tekkimist seletetakse järgmiselt: orjaaegu virk teotüdruk kedrand nõdal otsa mõisas ja hakand pühaõhtul veel enda veime ketrama, kuid surnud ära, kuna ta hing ketravat veel täniseni seintes (LP V 200 III.); või jällegi keegi vahva orjatüdruk pole lasknud mõisahãrrat end vägistada, ta pandud keldrisse, ja sinna ta jäänd ketrama veel pääle surmagi püha neitsina (LP V 200 IV.). — Sellises tähenduses pühaneitsi esineb idaliivlastegi man: videviku aegu ta ketrab seinas tšik, tšik, tšik (Kr), kuna lääneliivlased nimetavad puukoid maarjaneitsiks: ta ketrab virgasti tšik-tšik, tšik-tšik otsekui taskukell, kuid igas toas teda ei ole, — oma ketramisega maarjaneitsi annab inimesile teada, et mingi õnnetus ei ole enam kaugel (L).

Ka Lätis õine vokivurin seinas ennustab õnnetust või surma (DL I 134 (rišu mäte verpj); vt. veel DL I 54 (vikala jeb rišu mäte) ja IV 169; JKr VI 32 (Laimes jeb Mařas pinka); Šm, LM 87 (rišu mäte ketrab õiti vokil ja jahvatab käsikivil.) ja just niisama Eestiski: kuuleb keegi õösel, kui kõik magavad, nagu ketramise mürinat, läheb vaatama ega leia midagi, siis tuleb surm sinna võõraks; vahel öeldakse, et “moa-alused piavad ketrama” (H II 37, 731 (l) < Jõhvi.). — Wiedemann oma sõnaraamatus teab Eestis seinakoile mitu nime: maa-alused taguvad, tikutavad, luiskavad ‘die Todtenuhr klopf, pickt’ ~ maa-aluse sepp ‘Ternes pulsatorium L’ (Palamusel näit. öeldakse, et maa-alused rahvas töötavad ~ maalune sepp teeb tööd ikka tiks, tiks, tiks (L.) ~ taguja ~ puu-nãkk ~ puu-sõõja ~ puu-tõuk, seina-tõuk, taguja-tõuk ‘Wandmotte, Todtenuhr’. Lisaks eelmisile tuntakse veel nimesid mao-a(j)a (Helme (E. Päss).), raudpää, risti-kaiv(a)ja (Rãpina (P. Voolaine).), puuk : puugi (Palamuse (A. Nurk).), toone-sepp (Alutaguse (J. V. Veski).) jne. Iseãranis ligidane vaste läti-liivi pühanetsile on eesti õö-ema, keda tuntakse Tartumaal: “Õö ema pidada õlema üks vana naene; kui õüsist taku ehk lina koonal vokki peale jääb, siis peab õö ema ketrama hakkama ja kes selle kinni suab tabada, sell piab siis ketramise jõudu suama” (H II 28, 809 (11) < M.-Magdaleena. Niisama vt. H II 68, 529 (91): Kes õöema ketruse päält kinni püüab, sellel on hää töõjõud (< Torma).). Lisagem lõppu paar iseloomustavat lugu õisest ketramisest Eestis.

ALASTI ÖÖEMA VURISTAB VOKKI

Jutustaja ema ikka kõnelnud, kuis kord Kuremaa vallas Kүүra talus (oma sada aastat (tagasi) nemad kõik magand koos rehetoas (vaat vanasti kambris ju ei magatud: see oli külm), kui jälle hakand vokk kangesti vurisema. Isa löönd tule kohe üles, kuid pole näind enam midagi muud, kui ainult voki ratas liikund veel mis vurinal. Säälsamas tares magand aga ka üks südak (s.t. julge südamega) lesknaine. See läind teine kord vurinat kuuldes pimedas kobama, et kes ajab seda vokki ümber, — istme pääl olnud alasti inimene. Lesknaine kraband ta kinni, et hoida käte vahel, kuni teised võtavad tuld, kuid see veemud käte vahelt ära nii kui üks kera põrmandule. Ja tagajärg olnud see, et lambad äpardund sel talvel palju, — kus nõndaviisi kedratud, sinna tulnud sel aastal ikka lambaapardus. Aga see lesknaine ise, kes võtnud ketraja kinni, see saand palju tööjõudu, nii et (töö tema kätes läind väga jõudsasti edasi. — L < Palamuse.

MAA-ALUSTE PERENAINE TULEB ÜLES SUKKA KUDAMA

Ühes peres vanal aal kuuldud alati tuas taga ahju taguse seinaga moa sees üht inimest vokkiga kedrama. Vokki kõrin loost alati tuppa ära — nii ligidal old see Moa-alune. Tähtpäävade õhtal ei ole teda sial iialgi kuuldud kedrama. Piale Mlhkle pääva on ta hakkand kedrama ja piale Maarja pääva öö ei ole ta änam kedrand, vaid on nagu kangast kudund: sihuksed kompsimesed on moa seest siis välla kost. Siis on kedramene sõn-kaua kadund old kui jälle teine oasta jälle piale Mlhkle pääva, — siis hakkand ta jälle Moa all kedrama.

Kord märdi laupäeva õhtul kogu pere läind külla ja kõrtsi märdisanditama. Perenaine üksi jäänd koju, võtnud sukavardad, süüdand peeru ahju rinnal ja istund ahju äärele sukavarrast tegema, mõelnud ise: “Lähen kuulan õige, kas Moa-aluste perenaine kedrab või piab koa Mardi õhatad.” Läind kuulatama taha seinäärde, kus iga õhtu kedratud, kuid pole kuulnud midagi. Pannud siis uue peeru ja istund taas ahju äärele tõhe.

Korruga tulnud keegi ilus võõras naisterahvas takka seinaga äärest tule alla, kah sukavarras näpu vahel, ja võtnud tule all suka silma üles. Perenaine küsind ahju äärele: “Maa mõtlesin, et ma üksi päine kodu olen, nüid nään, et mull küla inime koa siia on tuld.” Maa-aluste perenaine öelnud vastu: “Meie teised rahvad läksid kõik kottu ära, ma jäin nii sammutigi üksi koeu, tuln siis igavuse pärast siia ülesse, et siin kahekesi seltsem sukka varrast teha, kedrada täna õhta muidugi ei tohi.” Ta süüdand veel uue peeru, läind siis taha seinaga ja kadund sinna ära. Pärast ta pole näidand end enam, kuid pääle mardipäeva kuuldud teda taas ketramas. — H II 39, 297 (423) < Koeru (Lugu ise on esitet konspektiivselt, muudetud kirjaviisis, kuna algus vastab täht-tähelt originaalile.).